

Emocionalno zlostavljanje u patogenim zajednicama

Ivanko, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:308092>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-25**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Jednopredmetni sveučilišni prijediplomski studij psihologije

Ivana Ivanko

Emocionalno zlostavljanje u patogenim zajednicama

Završni rad

Mentor: dr. sc. Damir Marinić

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Jednopedmetni sveučilišni prijediplomski studij psihologije

Ivana Ivanko

Emocionalno zlostavljanje u patogenim zajednicama

Završni rad

društvene znanosti, psihologija, socijalna psihologija

Mentor: dr. sc. Damir Marinić

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 29. 08. 2023.

Jana Janko, 0122236008

Ime i prezime studenta, JMBAG

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1 Emocionalno zlostavljanje.....	1
1.2 Zajednice i ljudski život u njima.....	2
2. PATOGENE ZAJEDNICE.....	3
3. KORIŠTENJE SREDSTAVA MANIPULACIJE.....	5
3.1 Psihološka sredstva manipulacije.....	6
3.2 Fizička sredstva manipulacije.....	7
4. KARAKTERISTIKE UNUTAR PATOGENE ZAJEDNICE.....	9
4.1 Karakteristike vođe.....	9
4.2 Karakteristike članova.....	11
5. PATOGENE ZAJEDNICE U STVARNOSTI.....	14
5.1 Obitelj Manson.....	14
5.2 Peoples Temple.....	15
5.3 Heaven's gate i gospođa Keech.....	16
5.4 Scijentologija.....	17
6. ŽIVOT NAKON PATOGENE ZAJEDNICE.....	18
7. ZAKLJUČAK.....	19
8. LITERATURA.....	20

Emocionalno zlostavljanje u patogenim zajednicama

SAŽETAK

Čovjek kao društveno biće ima potrebu pripadati i stvarati odnose sa sebi sličnima. Kako bi zadovoljio te potrebe osniva i ulazi u zajednice, u kojima svojim sposobnostima doprinosi napretku i razvoju grupe. Prilikom stupanja u kontakt s drugima može se dogoditi da se osoba nađe u situaciji koja više nalikuje zlostavljanju nego ugodnom odnosu. U tom slučaju grupa postaje više štetna nego korisna za pojedinca te se može reći kako je postao žrtva emocionalnog zlostavljanja u patogenoj zajednici. Patogene zajednice, poput kultova i religijskih pokreta štetnog djelovanja, ne podrazumijevaju isključivo emocionalno zlostavljanje, ali je ono uvelike zastupljeno. Takav odnos ispunjen manipulacijom, izdvajanjem, grubim riječima i zavaravanjem, na pojedincu ostavlja trag koji je vidljiv u njegovom ponašanju i doživljavanju stvarnosti. Ponašanje i doživljaj stvarnosti pod dodatnim su utjecajem različitih sredstava manipulacije, koje članovi međusobno primjenjuju jedni na druge. Većina takvih zajednica ima jednog vođu, s određenim osobinama koje olakšavaju zlostavljanje i upravljanje zajednicom prema njegovom cilju. Vođa određuje pravila, a sljedbenici ih slijepo prate i ne propituju njihov legitimitet. Ipak, moguće je procijeniti patogenu zajednicu kao lošu i napustiti ju, ali teško se osloboditi tereta traume, straha i osjećaja izgubljenosti. Međutim, uz pomoć stručnjaka i terapije moguće je pojedincu pomoći razviti motivaciju i pozitivan stav za ponovno vraćanje u svijet.

Ključne riječi: zlostavljanje, emocionalno zlostavljanje, patogene zajednice, manipulacija

1. UVOD

1.1 EMOCIONALNO ZLOSTAVLJANJE

Kontakt s vanjskim svijetom ostavlja više traga na pojedincu nego bi se na prvi pogled reklo, posebno kada je riječ o socijalnom životu. Utjecaj okoline vidljiv je u načinu na koji pojedinac mijenja i prilagođava svoje ponašanje, ali u stvari je riječ o promjeni unaprijed određenog smjera razvoja živčanog sustava, rada i razvoja mozga. Drugim riječima, plastičnost mozga omogućava preoblikovanje, stagnacije i općenito promjene u razvoju struktura mozga ovisno o prošlim odnosima i proživljenim događajima; prošlost upravlja budućnošću. Navedene spoznaje o fizičkim posljedicama uslijed interakcije sa svijetom odnose se na svako iskustvo, bez obzira na 'predznak'; bilo ono pozitivno ili negativno. Međutim funkcioniranje moždanih struktura posljedično pozitivnom i negativnom iskustvu razlikuje se (Siegel, 2012).

Pozitivno iskustvo lako je opaziti, a odnosi se na pohvale, nagrade, omogućavanje slobode izražavanja i zdravog razvoja pojedinca. S druge strane, govoriti o negativnom iskustvu generalno znači govoriti o nekom obliku zlostavljanja (Aronson i sur., 2005). Fizičko zlostavljanje obično se smatra opasnijim oblikom nasilja jer su posljedice često vidljive na tijelu žrtve. Zbog tih vidljivih fizičkih oštećenja postoji veća šansa da osoba prije primi potrebnu pomoć i makne se iz opasne situacije. Osim na fizičkoj, nasilje se može primjenjivati i na emocionalnoj razini. Emocionalno zlostavljanje još se uvijek smatra blažim oblikom nasilja jer ga je teže uočiti pa mnogi misle kako nije dovoljno ozbiljan problem. Međutim, može ga se prepoznati zahvaljujući ponašanju žrtve kada doživi nekakvo negativno iskustvo. Važno je istaknuti činjenicu kako se emocionalno zlostavljanje nalazi u podlozi i temelj je većine fizičkog zlostavljanja, dok obrnuta situacija ne mora biti nužna. Isprepletenost fizičkog i emocionalnog zlostavljanja objašnjena je emocijama koje zlostavljač i žrtva osjećaju tijekom odnosa. Kada zlostavljač osjeti neugodnu emociju, ona ga potiče na djelovanje usmjereno prema slabijem pojedincu iz njegove okoline (Rees, 2009).

Tijekom i nakon zlostavljanja žrtva zlostavljanja proživljava emocije koje selektivno jačaju i oslabljuju pojedine sinaptičke veze u mozgu, zbog čega stječe novi doživljaj okoline i pogled na svijet. Ponekad se osjećaji razlikuju samo za nijansu, zbog čega o istom događaju ili osobi osjećamo više emocija istovremeno (Siegel, 2012). Kada ne znamo što točno osjećamo prema osobi jer teško razlikujemo emocije, veća je šansa za održavanjem odnosa sa zlostavljačem. U takvom smo odnosu izloženi raznim oblicima ponašanja koja se uklapaju u definiciju emocionalnog zlostavljanja. Neka od tih ponašanja su nepotrebno ili nerazumno kažnjavanje, izdvajanje, odbijanje, manipulacija i iskorištavanje, zadavanje neprimjerenih

zadaća i stavljanju prevelikog pritiska na žrtvu, korištenje neprimjerenih riječi te vrijeđanje (Rees, 2009).

Cjeloživotne posljedice koje odnos sa zlostavljačem i emocionalno zlostavljanje ostavljaju odnose se na upuštanje u rizična ponašanja, a u nekim slučajevima može doći i do smrti (Rees, 2009). Iz svega navedenog jasno je koliko odnos s drugima oblikuje osobu te koliko im se pažnje treba posvetiti. Snagu indirektnog odnosa također ne treba zanemariti jer nečije ponašanje može utjecati na osobe s kojima ona nikada nije stupila u kontakt, dokle god postoje odnosi koji ih na neki način povezuju (Walker, 2011).

1. 2 ZAJEDNICE I LJUDSKI ŽIVOT U NJIMA

Protekom vremena i posljedično velikim promjenama koje donose ratovi, prirodne katastrofe, umiranje i rađanje običaja, mijenjala su se i društva. Usprkos promjenama, ona su opstala jer ljudi kao društvena bića trebaju jedni druge, bilo to iz koristi ili sentimenta (Buss, 2019). Maslow (1964) predlaže kako su uvjeti i život koje zajednica može pružiti pojedincu savršeni za napredak i ostvarenje punog potencijala. Naglašava kako stajati sam za sebe, u prosjeku, nije dovoljno dobar stil života za osobu koja želi postići nešto veće (Maslow, 1964). Gledajući iz evolucijske perspektive, ovisiti o drugim ljudima za pojedinca znači istovremeno žrtvu i dobitak.

Cilj svakog živog organizma je stvoriti potomstvo, prenoseći svoj genetski materijal na iduće generacije i tako opstati u borbi najjačih (Buss, 2019). Za ostvarenje tog cilja potrebno je osigurati povoljne uvjete, dobro baratati resursima i biti vješt u obrani od prijetnji iz okoline. Evolucijska prilagodba velikog broja organizama na takav život je pronalazak sebi sličnih pojedinaca s kojim se udružuju u zajednice, međusobno surađujući i brinući o drugima (Buss, 2019). Osoba koja vrijeme provodi u zajednici u kojoj postoje hijerarhija, poštovanje, raspodijeljene uloge i zadaće, vjerojatnije će razviti sposobnosti preživljavanja i prelaženja preko prepreka (Siegel, 2012). Osim što olakšava preživljavanje, život u zajednici pruža smisao jer se svi okreću prema zajedničkom cilju te u skladu sa svojim sposobnostima i mogućnostima djeluju kako bi ga ostvarili (Brown, 2006).

U kontaktu i radu s drugima javljaju se različita mišljenja i želje koje nekako treba kontrolirati, a kontrola je ostvarena uspostavom pravila i normi. Važno je da svi pripadnici zajednice uvažavaju i slijede postavljena pravila kako bi život bio što prihvatljiviji za sve uključene (Brown, 2006). Pojedinaac se oblikuje učenjem, prihvaćanjem i prilagodbom na nametnuta pravila jer time usvaja i pravila socijalnog života. Također, suživot s drugima

donosi sa sobom i pojavu kolektivne inteligencije, oblik djelovanja koji olakšava rješavanje problema, omogućava veću sposobnost prilagodbe te lakše nošenje s emocijama (Siegel, 2012). Unatoč zajedničkom djelovanju, pojedinačne značajke se itekako cijene jer širok spektar sposobnosti donosi najbolji ishod za zajednicu. U tom je pogledu zadovoljena i potreba za pripadanjem, a ukoliko zajednica zdravo funkcionira članovi imaju šansu ostvariti i vlastite ciljeve (Brown, 2006). Zdravo funkcioniranje u zajednicama i odnosima uključuje obraćanje pozornosti na potrebe drugih, uključivanje u njihova zanimanja, međusobno poštovanje i tome slično (Solferino i Tessitore, 2021.). Iako se može činiti kako bi zajednica bez navedenih ponašanja teško postojala, nekada je dovoljan i sam privid zdravog funkcioniranja, što je slučaj kod patogenih zajednica.

2. PATOGENE ZAJEDNICE

Riječ patogeno u zdravstvu označava živi organizam koji izaziva određene bolesti, odnosno općenito nešto što ugrožava zdravlje (Casadevall i Pirofski, 2002). Dakle 'patogeno' je sve toksično i štetno za jedinku. Prelaskom iz područja zdravstva u područje kliničke i socijalne psihologije, jedinka je pojedinac ili grupa, a 'patogeno' je svako ponašanje koje ugrožava dobrobit pojedinca.

Grupa od dvije osobe, dijada, u kojoj jedan član ugrožava dobrobit drugoga u popularnoj se kulturi i područjima proučavanja naziva 'toksičnom vezom' (Solferino i Tessitore, 2021). Kada dijada postane patogena zajednica više pojedinaca, govorimo o kultovima, pojedinim religioznim organizacijama određene doktrine, za koju ne-sljedbenici misle da je potencijalno opasna i izvan granica normalnog (Newcombe, 2014). Ulaskom u patogenu zajednicu pojedinac pristaje svakodnevno biti okružen drugim članovima, prekidajući svaku vezu s vanjskim svijetom (Matthews i Salazar, 2013). Ono što spaja članove i daje život patogenoj zajednici ne mora nužno biti interes za religiozni pokret, nego se tu radi o zajedničkom i snažnom zanimanju za bilo koju temu (Newcombe, 2014). Osobina koju posjeduje gotovo svaka patogena zajednica je 'odstupanje od pravovjerja', odnosno odbacivanje vjere u samo jednu istinu. Čak štoviše, vođa i članovi patogene zajednice vrlo često iskrivljuju ranije postavljena pravila i zakone kako bi nametnuli nešto novo ili doveli nove članove. Još jedna česta pojava jesu uvjerenja o spasenju, temeljeni na vođinom iskrivljenom pogledu na realnost (Norman i sur., 1989).

Naravno, samo zanimanje i dijeljenje iskustva sa istomišljenicima nije dovoljno da osoba postane član ili osnuje kult jer mora postojati okolina koja njihovo ponašanje

procjenjuje kao opasno. Dok se u ne-patogenim zajednicama pod normalnim funkcioniranjem smatra ranije spomenuto zanimanje za tuđe interese te briga o drugima, u patogenim zajednicama normalno je definirano nešto drugačije. Kako je već rečeno, život u zajednici može rezultirati pojavom kolektivne inteligencije. Naglasak je na kolektivu, zajedničkom radu, trudu i uspjehu, ali zapravo je riječ o pojedinačnom doprinosu svake osobe (Siegel, 2012). Kolektivna inteligencija je nešto generalno pozitivno, no pod krivim vodstvom može biti opasna i sličnija grupnoj zasljepljenosti i grupnom mišljenju (Brown, 2006).

Grupna zasljepljenost je vrlo prikladna pojava u patogenim zajednicama jer je slična patogenu koji napada zdrave pojedince i remeti njihovo zdravo djelovanje (Janis, 1972). Simptomi koje 'zaraženi' pojedinac proživljava jesu uzdizanje vlastite grupe, odbijanje prihvaćanja novih ideja, razmišljanje unutar okvira i prisila na gubitak individualnosti (Baron, 2005). Prijenos informacija među članovima također je bitan faktor u zdravom funkcioniranju i napredovanju bilo koje grupe (Aronson i sur., 2005). Međutim, prilikom određenih oblika emocionalnog zlostavljanja, poput manipulacije ili izolacije, ne dobivaju svi članovi potrebne informacije. Vođa ili članovi viši u hijerarhiji vlasti odlučuju što i na koji način govore svojim 'podređenima' kako bi najviše profitirali iz odnosa. Takvi problemi u komunikaciji rezultiraju pristankom na radikalne ideje vođe jer članovima nije ponuđen izbor te se nemaju zbog čega odupirati predloženom (Aronson i sur., 2005).

Jedan od načina stvaranja povezanosti u zajednici je predstavljanje vlastite grupe kao superiornije u odnosu na vanjski svijet i ostale oblike suživota, a u patogenim je zajednicama to dodatno naglašeno. Takvo opisivanje grupe čini ju privlačnijom njenim članovima (Brown, 2006), zbog čega se osoba osjeća počašćeno biti pripadnikom tako savršenog sastava. Ovaj lažni osjećaj pripadanja 'odabranima' omogućava vođi ogroman utjecaj jer je veća šansa da će osoba podnijeti više ukoliko joj se obećava status, sigurnost i krajnje spasenje (Norman i sur., 1989).

Ljudski je um često izložen i podložan raznim sugestijama, što se posebice može reći za period djetinjstva (Fonagy i Target, 2005). Bez obzira na utjecaj tuđih mišljenja i ideja, još uvijek se možemo poslužiti logikom i odvojiti pouzdane od nepouzdanih informacija (Siegel, 2012). Međutim, što ako su u igri čimbenici koji mogu stati na put sposobnosti procjene ili ugroziti kognitivne sposobnosti općenito? Što ako govorimo o primjeni droge, hipnozi ili stanjima visokog stresa? U ovakvim situacijama dolaze do izražaja individualne razlike jer se neće svi moći u jednakoj mjeri oduprijeti nametnutom vanjskom pritisku. Ispitivanjem sugestibilnosti dokazana je mogućnost uvjeravanja do zastrašujuće razine. Naime, čovjeka se može uvjeriti kako je njegovo sjećanje nekog prošlog događaja valjano i točno bez da se taj

dogadaj opće dogodio (Siegel, 2012). Što ta spoznaja znači prosječnom laiku ili znanstveniku? Vjerojatno to da su gore spomenute teorije potvrđene; ljudski je um podložan greškama. A što ona znači pojedincu koji je željan voditi i upravljati ljudima iz vlastite koristi?

3. KORIŠTENJE SREDSTAVA MANIPULACIJE

Gdje je moguće pronaći želju i strast, moguće je često pronaći i način. Upravljanje masom ljudi, bez obzira na njenu veličinu, nije lak posao, a nastanci i propasti carstava i država tijekom povijesti najbolji su primjeri. Isto je tako povijest pokazala kako nije rijedak slučaj da vođenje podrazumijeva nekakav vid nepoštenja, 'prljave igre', od tiranije do primjene filozofije makijavelizma. Razumno je tada pretpostaviti kako su se takvi vođe morali koristiti određenim sredstvima kako bi održali masu oko sebe, jer tko bi inače svjesno pristao na život pod uvjetima nepoštenja i prevare? U patogenim zajednicama članovi ne samo da ponekad odabiru preživljavati u takvim uvjetima, nego podržavaju vođu i održavanu zajednicu na životu pod dugotrajnim emocionalnim zlostavljanjem. Kada je riječ o korištenim sredstvima, ona su fizičke i psihičke prirode, a gotovo uvijek ih se koristi isprepletено i jedno podrazumijeva drugo. Korištenje takvih sredstava s ciljem emocionalnog zlostavljanja nije ograničeno samo na vođu zajednice, nego se primjena često širi i među sljedbenike. Važno je istaknuti kako ovim putem sljedbenik ne postaje vođa, nego on sam postaje sredstvo kojim se kontrolira i manipulira ostatkom zajednice, što rezultira masovnim emocionalnim zlostavljanjem.

3.1 PSIHOLOŠKA SREDSTVA MANIPULACIJE

Psihološka sredstva manipulacije široko su primjenjivana; upravitelji država ih primjenjuju na suparnicima, ali i na vlastitom narodu kako bi brže usvojili određene principe ili zakone (Ganser, 2005). Međutim sama primjena takvih sredstava ne čini zajednicu patogenom jer je bitno sagledati i motivaciju iza takve primjene. Bitno je koristiti li se metoda manipulacije u korisne ili štetne svrhe, pri čemu se misli na konačnu korist ili štetu za članove zajednice. Dakle sve spomenuto bi se moglo sažeti u zaključku kako nije svako psihološko sredstvo manipulacije patogeno, ali nema patogene zajednice bez manipulacije.

Lako je vidljivo na sljedećem primjeru: ukoliko je vođa patogene zajednice upoznat sa psihološkim procesima internalne i eksternalne potvrde, on ih može iskoristiti kako bi zlostavljao sljedbenike i držao ih pod kontrolom. Internalna se potvrda odnosi na to koliko se

osoba pouzdaje u vlastite sposobnosti percepcije i procjene, odnosno može li si osoba vjerovati da je razumna (Siegel, 2012). Eksternalna potvrdu dolazi izvana, od ljudi koji nas okružuju i fizičkih dokaza da je nešto onako kako se tvrdi da je (Siegel, 2012). Već sama definicija ovih pojmova i znanje o manama ljudskog uma stvaraju ideju kako bi se nesigurnim i osamljenim pojedincem moglo ovladati koristeći se tehnikom izlučivanja ('gaslighting'). Izlučivanje je tehnika u kojoj su internalna i eksternalna potvrda suprotstavljene jer pojedinac vjeruje jedno, a okolina tvrdi drugo manipulirajući informacijama. Do manipulacije dolazi samo pod uvjetom da je pojedinac u pravu, ali ga okolina navede da povjeruje u krivo. Jednom kada je sredstvo manipulacije dobro uvježbano u praksi, pojedinca se može uvjeriti u gotovo sve, a da se pri tome manipulacija zamaskira u zdrav razum.

Emocionalno zlostavljanje ovom tehnikom opasno je jer se kod pojedinca zapravo izaziva strah od iznošenja vlastitog mišljenja, oglašavanja i pobune. Upravo je ideja straha u umu pojedinca gorivo na kojem rade patogene zajednice, što nije nužno stvar kojoj bi pridali najveću važnost zamišljajući vjerne podanike i moćnoga vođu (Ganser, 2005). Često prikazivan moćni vođa je netko vješt s oružjem i iskusan u strateškom planiranju, ali nije li moć baratanja tuđim životom koristeći se strategijama emocionalnog zlostavljanja opasnija i efikasnija? Dobrovoljno, ali nesvjesno prepuštanje uma i osjećaja drugoj osobi razina je emocionalnog zlostavljanja koja može učiniti više štete nego bilo koji pištolj u čiju cijev gledamo. Prepuštanje uma drugoj osobi ne rezultira samo našim, metaforičkim, pogubljenjem, nego je štetno i za druge. Time drugi u zajednici slijede primjer ostalih članova i sami postaju marionete koje slijepo prate upute. Zbog utjecaja koji ostvaruju na mozak i funkcioniranje pojedinca, govor i jezik moćni su alati za kontroliranje i zlostavljanje (Siegel, 2012). Dobar pripovjedač ima snažno oružje u svojim rukama, koje lako može predstaviti kao sredstvo informiranja i poučavanja, dok se u pozadini krije druga namjera. Vješt i simpatičan govornik umjesto monotonog objašnjavanja i stručnog vokabulara koristi puno jednostavniji i razumljiviji pregled događaja i stanja stvari (Polleta i sur., 2011), čime lakše ulazi u um slušatelja, utječe na njegovo prosuđivanje i mišljenje općenito.

Osim verbalnog, neverbalno ponašanje također je vrlo korisno u patogenim okruženjima. Držanje sugovornika utječe na to kako se mi sami nosimo, a geste lica, ton i boja glasa daju povratnu informaciju o točnosti i poželjnosti našeg ponašanja. Tijekom komunikacije prirodno pratimo signale i prilagođavamo se sugovorniku, odnosno iz našeg je odgovora jasno kako smo primili neku informaciju (Siegel, 2011). Na taj se način u patogenim zajednicama međusobno poigravaju svi uključeni, vodeći tuđu pažnju prema željenoj temi, hvaleći ponašanja koja žele nametnuti i stvarajući nelagodu ukoliko to pomaže

u daljnjem upravljanju (Norman i sur., 1989). Ovakvim komuniciranjem i prijenosom informacija osiguran je pristup tuđem razmišljanju i stvara se snažna veza, gotovo stapajući govornika sa sugovornikom (Siegel, 2012). Takvo je ponašanje moguće zahvaljujući stilu života unutar patogene zajednice i ostvarenom kontrolom nad sljedbenicima. Velik broj sljedbenika dijeli maleni prostor kako bi se osiguralo lakše nadgledanje svakodnevnih aktivnosti (Hristova, 2020). Na taj je način smanjen rizik od izdaje, a upravljanje životima sljedbenika je jednostavnije. Kontroliranje u takvim uvjetima nije nužno diktatorski i zastrašujuće, nego više izgleda kao predani vođa koji ne zanemaruje niti jednog člana svoje zajednice. Česta metoda kontrole je i dodir, osjet koji povezuje ljude na dubljoj razini i oblikuje potrebu za daljnjim kontaktom.

3. 2 FIZIČKA SREDSTVA MANIPULACIJE

U patogenim se zajednicama fizička sredstva manipulacije koriste kako bi se osobom ovladalo na puno dubljoj, psihološkoj razini. Svijest je važna za zdravo funkcioniranje, pa time i za emocionalnu regulaciju. Kada smo svjesni sebe i okoline možemo promišljati o onome što se događa i kako se osjećamo u različitim situacijama. Tada prilagođavamo svoje ponašanje i postavljamo vlastite granice unutar socijalnog svijeta. Dakle, ako je osobi oduzeta svijest i trijezno funkcioniranje, ona ne vidi jasno granice i lakše popušta pod tuđim vodstvom. Osoba gubi sposobnost razumijevanja tuđih namjera i ne zna kome vjerovati (Siegel, 2012). Svijest je važna i za obradu sadržaja kojeg svakodnevno primamo i pohranjujemo u svom pamćenju te određuje način na koji taj sadržaj koristimo. Kada osoba nije u trijeznom stanju svijesti, podložna je utjecaju okoline i ne promišljanja o svojim postupcima i njihovim posljedicama (Siegel, 2012).

Jedno fizičko sredstvo koje se može koristiti u svrhu manipulacije je ljudsko tijelo. Fizički prisni odnosi rezultiraju osjećajem povezanosti pa tako zagrljaj od šest sekundi rezultira otpuštanjem hormona 'ljubavi', okistocina i vazopresina (Neave, 2008). Naravno, mnogi članovi i vođe kultova nisu dovoljno detaljno upoznati s ljudskim endokrinim sustavom, ali su primijetili koliko su im sljedbenici odaniji kada bi se s njima upustili u bliski prijateljski ili spolni odnos. Ta praksa je postala toliko popularna da se u nekim kultovima i religijskim zajednicama, na primjer obitelj Manson, spolni odnos gotovo svih članova odjednom prakticirao svakodnevno (Norman i sur., 1989). Na taj su način manipulirali svojim sljedbenicima, odabirući najbolje i najdraže, a u isto su vrijeme udovoljavali svojim potrebama. Kada se članovi dovoljno snažno vežu, teže im je napustiti vođu koji im pruža

ljubav na više načina. Često bi prilikom spolnih odnosa vođa i članovi bili pod utjecajem alkohola ili droge, čime iskustvo djeluje bogatije, a članovima se lakše upravlja (Dubrow-Marshall i Dubrow-Marshall, 2017).

Razmjena ljudima također je čest način manipuliranja. Ovom metodom vođa jednom članu, često muškarcu, ponudi drugog člana, često ženu, u zamjenu za vjernost i ostanak u zajednici (Dubrow-Marshall i Dubrow-Marshall, 2017). Na taj način vođa zlostavlja i člana kojeg nudi u razmjenu, ali i člana kojemu je razmjena ponuđena jer on postaje dužnik koji mora uzvratiti uslugu. Spomenuti zrcalni neuroni također pomažu vođi tijekom korištenja fizičkih sredstva manipulacije, specifično droge. Kada se članovima oduzme osjet realnosti i svijesti uz pomoć opioida, vođa svojim sljedbenicima umjesto govora priredi predstavu. On tada svoje ideje popratiti kretnjama koje članovi imitiraju i tako postaju jedno s vođom, a istovremeno upijaju njegove riječi (Norman i sur., 1989). Drogom poljuljano stanje svijesti stavlja članove patogene zajednice u jako opasnu situaciju jer se pretvore u slijepo pratitelje svake naredbe. Takav vid manipulacije, osim što podrazumijeva konstantno emocionalno zlostavljanje, može vezati člana za vođu i patogenu zajednicu zbog razvitka ovisnosti i potrebe za daljnjom uporabom droge.

Nadalje, prekomjerno korištenje droge kod nekih članova izaziva osjećaj paranoje i straha, a utjehu i sigurnost pronalazi kod vođe. Osim sredstava koje osoba unosi u sebe, vođe također koriste i fizičke rekvizite kojima zastraše člana. Primjeri takvog manipuliranja i teroriziranja su prijetnje oružjem, čime se stvara intenzivan osjećaj straha kod članova i oni postaju poslušni (Noblitt i Perskin, 2000). Još jedan primjer mogu biti sakramentalni predmeti, poput križa ili čak čitave građevine, crkve (Barker, 1986).

4. KARAKTERISTIKE UNUTAR PATOGENE ZAJEDNICE

4.1 KARAKTERISTIKE VOĐE

Gledajući sa stajališta treće strane, gdje nismo vođa ili član patogene zajednice, opravdano se postavlja pitanje: Tko bi mogao imati toliku motivaciju osnovati vlastitu zajednicu koja radi po principu emocionalnog zlostavljanja? Želja za zlostavljanjem nije dovoljna za osnivanje štetne zajednice, nego je riječ o posjedovanju karakteristika koje čine vođu. Imati grupu okupljenu oko sebe, održavati ravnotežu među članovima i ostvarivati ciljeve nije moguće bez određenih vještina (Newcombe, 2014), pogotovo kada je riječ o patogenim zajednicama.

Bez obzira na to koliko su ljudi zainteresirani za određeni pokret, temu ili životni stil, neće se angažirati i predati ukoliko ne vide vođu kao dovoljno kompetentnog i sposobnog (Newcombe, 2014). Kako bi se pojedinac predstavio ostalima kao materijal za vođu, on mora poznavati anatomiju zajednice. Važno je znati kako grupe nastaju, što je potrebno da ih se održi na životu i što ih gura k napretku (Brown, 2006). Vođa patogene zajednice treba poznavati tehnike emocionalnog zlostavljanja i upravljanja, ali mora također vrlo dobro poznavati samoga sebe i imati jasno definiranu sliku o sebi (Newcombe, 2014). Definiranje sebe i slike o sebi često je problematično jer treba uzeti u obzir kako mi zamišljamo i vidimo sebe, kako nas vide drugi, kako se osjećamo i tome slično. Ono što je važno istaknuti je postojanje 'dva sebe', privatni ili onaj kojeg kod sebe poznaje samo osoba i javni ili onaj kojeg prezentira drugima i svijetu. Ova je spoznaja važna jer 'ja' kakvog osoba predstavlja drugima ovisi o situaciji, a uspoređuje ga se s drugima. Moguće je da vođa izgradi toliko realističan javni 'ja' da se s njim poistovjećuje puno više nego s privatnim 'ja'. Ovo je opravdana pretpostavka zbog već spomenutog selektivnog jačanja i slabljenja sinaptičkih veza u mozgu, odnosno što se češće predstavljamo na određen način, tim prije takvu sliku o sebi i usvajamo. Time su potvrđeni slika i pojam o sebi, a osoba privatno prihvaća sve što prezentira na van. Ovakvo miješanje privatnog i javnog sebe ostavlja osobu s pitanjem tko je ona zapravo i dolazi do poistovjećivanja s dodijeljenom ulogom u zajednici. Time emocionalno zlostavljanje zapravo gubi na težini jer osoba nema doticaja sa stvarnošću i upušta se u ponašanje tipično za njenu ulogu (Siegel, 2012).

Kako uloga utječe na pojedinca predstavio je i Zimbardo (Haney, Banks i Zimbardo, 1973) u svojem Stanfordskom eksperimentu. Te zastrašujuće spoznaje mogu se primijeniti i na vođu zajednice od nekoliko desetaka ili stotina članova. Vođa patogene zajednice mora biti svjestan kako funkcioniraju odnosi unutar zajednice te kako postaviti članove da bi se sve odvijalo prema njegovom planu (Newcombe, 2014). Dodjeljivanje uloga je svakodnevna pojava, a svaka dodijeljena uloga ima svoje karakteristike i očekivanja koja se uz nju vežu (Brown, 2006), stoga osoba koja sebe proglasi vođom mora biti svjesna odgovornosti koju ta uloga nosi. Pored odgovornosti tu je i moć koju pojedina uloga drži, s vođom kao najmoćnijom. Moć koju vođa posjeduje, u patogenim se zajednicama koristi sebično i često jednosmjerno kako bi vođa ispunio svoj plan i dobio nekakav smisao (Norman i sur., 1989). Kada svaki član prihvati svoju ulogu stvara se međuovisnost, jer nema smisla imati jednu ulogu u grupi od nekoliko desetaka ljudi. Umjesto toga je svatko zaslužan za određeni dio posla i jedni bez drugih ne uspijevaju (Brown, 2006).

U patogenim je zajednicama međuovisnost zapravo više slična štovanju i nesigurnom stilu privrženosti. Umjesto da je vođa jednak ostalim članovima po svemu osim po zadaći koju nosi, on je iznad ostalih kao nekakva vrsta mentora ili višeg bića (Newcombe, 2014). Opisivanje vođe kao višeg bića uklapa se u priču o spasenju, pri čemu vođa ima sposobnost spasiti zajednicu, a u pozadini se zapravo nalaze osobni ciljevi. Vođa svoje ciljeve ne bi mogao ispuniti bez manipuliranja članovima, govoreći im kako se oni mogu spasiti jedino pod njegovim vodstvom (Norman i sur., 1989). Gledajući na situaciju iz te perspektive, sve je u patogenim zajednicama zasnovano na lažima i emocionalnom zlostavljanju jer su autoritet i moć koju vođa posjeduje stvarni, ali nemaju nikakvu valjanu podlogu (Newcombe, 2014).

4. 2 KARAKTERISTIKE ČLANOVA

Gledajući sa stajališta treće strane, može se javiti još jedno pitanje: Kakav bi to pojedinac pristao na život i članstvo u patogenoj zajednici? Odgovor na ovo pitanje nije toliko jednostavan koliko bi prosječna osoba voljela da bude jer član patogene zajednice može postati gotovo svatko. Zamislimo osobu koja ne zna ništa o psihološkoj manipulaciji i oblicima emocionalnog zlostavljanja. Ona upoznaje karizmatičnog pojedinca koji ima skrivene namjere i želi ju regrutirati u svoju zajednicu. Takva osoba lako postaje žrtva, odnosno član patogene zajednice u kojoj se emocionalno zlostavljanje na njoj primjenjuje svakodnevno.

Međutim emocionalnom zlostavljanju nije se lako oduprijeti pa riječ nije o slabim ljudima nego o žrtvama situacije i uvježbanog zlostavljača (Rees, 2009). Opisivanje žrtve kao slabe i naivne je obrambeni mehanizam kojim si želimo objasniti kako svijet zapravo nije opasan, nego je problem bio u tom izdvojenom slučaju (Aronson i sur., 2005). Optuživanje žrtve štetno je za samu žrtvu, ali i za optužitelje jer tako ignoriraju znakove upozorenja. Napad na osobine i životni stil žrtve samo odvlači pažnju od stvarnog problema te se zanemaruje činjenica kako je riječ o odnosu, a ne jednostranom fenomenu.

U radovima o toksičnim vezama, istraživačima je zanimljivo promatrati ponašanje osobe koja 'truje' vezu, ali jasno je kako se cijela slika dobije tek promatranjem obje strane – oba člana (Solferino i Tessitore, 2021). Moguće objašnjenje za postojanje druge strane i zašto osoba ne napusti vezu u kojoj nije zadovoljna, je fenomen paradigme uloženog truda (Aronson i sur., 2005). U situaciji kada je uloženo puno truda i vremena u izgradnju i opstanak veze, ideja prekida odnosa je odbojna bez obzira koliko on štetan bio. Zastrašujući prijedlog objašnjenja ovog fenomena je teorija prema kojoj se stvara ovisnost o osobi i

odnosu. Više nije bitno koliko se druga osoba trudi i koliko svoje ljubavi iskazuje, interes za nju se neovisno tome povećava (Solferino i Tessitore, 2021).

Kada se paradigmu uloženeog truda proučava u zajednici, ishod je još kritičniji. Kada je pojedinac okružen ljudima koji prolaze istu stvar kao i on, lakše se poistovjećuje i uspoređuje ponašanja. Nakon usporedbe ponašanja, on svoje modelira po većinskom. Ako pojedinac nasluti kako bi zajednica mogla biti štetna i da ju treba napustiti, ali onda uoči kako se ostali članovi posvećuju vođi i zajednici, zapitat će se tko je tu u pravu. Kod njega se tada stvara kognitivna disonanca jer on shvati kako se nalazi u lošem odnosu, ali svi ostali oko njega ne napuštaju taj odnos te stoga ne bi trebao ni on. Ono što će se vjerojatnije dogoditi je to da će promijeniti svoj stav o odnosu, vođi i zajednici (Aronson i sur., 2005). Ako osoba misli da se nalazi u kavezu i nema ključ, a svi oko nje u svom kavezu uživaju, možda je onda ključ cijelo vrijeme u bravi, ali ga ona bira ne okrenuti.

Osim toga, uobičajena tehnika kojom vođa pridobije članove je mijenjanjem njihovog pojma sebe u što god on želi. Pripiše im karakteristike koje oni zapravo ne posjeduju i usadi im vlastite ideje. Često su članovi pod dojmom jednakosti i smatraju kako vođa zapravo nije iznad njih. Time on postaje dijelom njih samih i nešto s čime se članovi poistovjećuju (Dubrow-Mawhall i Dubrow-Marshall, 2017). Kao rezultat, svako djelovanje postaje ugađanje vođi i kritičko razmišljanje je uklonjeno, a ukoliko osoba ne slijedi zapovijedi vođe, ona zapravo radi protiv samoga sebe. Kognitivna disonanca također može biti objašnjenje opasnog ponašanja nakon prihvaćanja određene uloge. Ukoliko osoba ne živi u skladu s dodijeljenom ulogom, javlja se nezadovoljstvo i prijetnja subjektivnoj dobrobiti. Kako bi se pojedinac oslobodio tog nezadovoljstva, on se uživi u svoju ulogu i počinje se ponašati onako kako se od njega očekuje. Osoba se može toliko uživiti u svoju zadaću i pristati učiniti gotovo sve ukoliko je to karakteristično za njegovu ulogu (Brown, 2006).

Ono što također olakšava ulazak i ostajanje u patogenim zajednicama je pritisak da se uklopimo. Pojavom ovog fenomena od osobe se očekuje da prihvati sve što joj se predloži, uz odbacivanje starog načina života. Uz plastičnost ljudskog mozga, još je jedno svojstvo vrlo korisno za nametanje novih oblika ponašanja i razmišljanja. To su svojstvo zrcalni neuroni, odgovorni za imitaciju tuđeg ponašanja i prisvajanja ga kao svojeg. Time svaka osoba može gledati na sugovornika kao njoj sličnog pojedinca, a njegovo ponašanje kao nešto što i ona često radi. Također je važna i povijest osobe, odnosno prošla iskustva u socijalnim situacijama. Kod osoba s teškim traumatskim iskustvom ili nesigurnim stilom privrženosti nije neobično pronaći teškoće u nošenju s emocijama i njihovom izražavanju. U takvim je situacijama osoba vrlo ranjiva i podložna sugestijama i teško prilagođava vlastito ponašanje

novim situacijama (Siegel, 2012). Opetovano upuštanje u takve interakcije može se opravdati fenomenom kockarove pogreške i kognitivne disonance, gdje žrtve ne znaju što iduće slijedi. One ne mogu predvidjeti hoće li zlostavljačevo ponašanje biti ugodno ili neugodno, a neugodnom ponašanju daju smisao jer inače nije opravdano ostati uz zlostavljača (Barron i Leider, 2009).

Nadalje, jako je važna medijska reprezentacija patogenih zajednica, bilo to u filmovima, serijama ili u informativnoj televiziji (Hexham i sur., 1998). Romantiziranje pripadanja jednoj takvoj zajednici opasno je te se treba podizati svijest o stvarnosti situacije. Prije pristanka na ulazak u kult, osoba ima određene ideale i poglede na svijet, a kao društveno biće ima potrebu pronaći pojedince s kojima može živjeti u harmoniji. Ova je spoznaja vrlo važna jer daje dokaz kako manjak obrazovanja i loša financijska situacija nisu nužno razlozi stupanja u patogene zajednice. Dovoljno je da nam pristupi karizmatičan vođa ili član i ponudi život kakav smo oduvijek htjeli, uz malenu žrtvu uključivanja u zajednicu sa istomišljenicima (Dubrow-Marshall i Dubrow-Marshall, 2017). Članovi kulta na taj način mogu manipulirati jedni druge, bez poznavanja psiholoških pojmova, fenomena i procesa koje primjenjuju.

Uz to, individualne razlike igraju ogromnu ulogu u ponašanju unutar zajednice, ali i u tome hoćemo li joj uopće pristupiti. Govoreći o regrutiranju i individualnim razlikama, u obzir se mora uzeti i cilj patogene zajednice. Ekstrovertiraniji pojedinci vjerojatnije će tražiti zajednice i grupe ljudi kako bi zadovoljili svoje potrebe za pripadanjem i provođenjem vremena s drugima. Osim toga, oni su poželjniji članovi grupe i moguće je da će ih vođe prije uočiti u gomili, vidjeti njihovu angažiranost i spremnost na pripadanje te ih regrutirati. S druge strane, iznimni introverti možda ne pripadaju niti jednoj grupi. To za vođu znači da regrutiranje takvih pojedinaca nema posljedica kao što su narušene obiteljske ili prijateljske veze, odnosno nitko neće krenuti u potragu za njima (Brown, 2006).

Nakon svega rečenog, neodgovoreno je pitanje ostanka u patogenoj zajednici, zašto bi itko na to pristao? U patogenim je zajednicama riječ o pokoravanju, slijepom praćenju uputa i odgovaranju na naredbe autoriteta, pod utjecajem situacije (Mijić, 2016). Kada se pojedinac pronađe u zajednici unutar koje je sa sebi sličnima i vođom koji je bezgrešan, prilagođava se jer se želi svidjeti ostalima. Takvo je funkcioniranje posljedica takozvanog informacijskog utjecaja. Ukoliko osoba izgubi simpatije drugih članova, biva izdvojena iz grupe, gubeći tako status, ali i osjećaj pripadnosti. U zajednici postoje i uspostavljene norme te ih pojedinac nastoji poštivati, opravdavajući pokoravanje autoritetu kao nešto utemeljeno u prirodi grupe (Aronson i sur., 2006).

5. PATOGENE ZAJEDNICE U STVARNOSTI

Ranije spomenut problem sukoba stručnjaka oko postavljanja točnog opisa i definicije kulta ograničava mogućnost određivanja njihovog točnog broja u svijetu danas. Uzimajući u obzir karakteristike koje većina kultura posjeduje, u Sjedinjenim Američkim Državama aktivno je između 3 000 i 5 000 (Lottick, 2005). Prema procjenama stručnjaka, poput Stevea Eichela, trenutno je u svijetu aktivno i do 10 000 zajednica koje nalikuju i funkcioniraju kao kultovi, štetne religijske zajednice i radikalne grupe (Lottick, 2005). Činjenica je kako je interes opće populacije, kao posljedica interesa stručnjaka i medija, usmjeren na iznimno problematične patogene zajednice čije slučajeve 'vrijedi' pokriti. Manje patogene zajednice vrlo često bivaju zanemarene i ostaju skrivene u prakticiranju svog štetnog djelovanja. Međutim, štetno djelovanje poznatijih patogenih zajednica proteže se kroz nekoliko medijskih kanala i poznato je velikom broju ljudi (Eichel, 2015). Zadnjih pedeset godina prošlog stoljeća prošarano je djelovanjem nekih od najbolje medijski pokrivenih patogenih zajednica; obitelj Manson, Heaven's gate i Peoples Temple samo su neki od njih (Eichel, 2015), a iz njihovog se djelovanja vidi primjena teorije u praksu.

5.1 OBITELJ MANSON

Obitelj Manson, kult imenovan po svom vođi Charlesu Mansonu, patogena je zajednica koja je svoju slavu doživjela 1960ih godina u vrijeme velikih kulturoloških i ideoloških pomaka (Hristova, 2020). Manson je te masovne promjene iskoristio u svoju korist, okupivši oko sebe ljude koji nisu imali što izgubiti, a još važnija je činjenica kako su bili mladi, sugestibilni i liberalni (Dubrow-Marshall i Dubrow-Marshall, 2017).

Manson je bio problematična osoba željna slave, pažnje i moći, a bio je spreman učiniti sve kako bi dosegao svoj cilj (Hristova, 2020). Nakon izlaska iz zatvora zbog manjih kriminalnih prekršaja, upoznaje mnoge mlade ljude koji više nemaju oslonca u svijetu. On im taj oslonac nudi u obliku nove obitelji u kojoj je sve dopušteno i svatko je dobrodošao uživati njegovu bezuvjetnu ljubav (Altman, 2015). Jedini je problem bio što njegova ljubav nije bila bezuvjetna; imao je očekivanja od svakog člana 'obitelji', a koristio se raznim tehnikama emocionalnog zlostavljanja kako bi sve funkcioniralo po njegovoj zamisli.

Za početak, uvjeravao je svoje sljedbenike kako su oni nešto iznad prosječne osobe i sistema te kako su predodređeni za ostavljanje velikog traga u svijetu (Dubrow-Marshall i Dubrow-Marshall, 2017). Oduzeo im je identitet i individualnost te zagovarao stapanje u

zajedničku ličnost, pri čemu naravno osoba gubi osjet realnosti i prepušta sve u ruke mentora-vođe (Hristova, 2020). Stambeno pitanje obitelji Manson bilo je savršeno za Mansonove namjere, a riječ je bila o napuštenom filmskom setu, ranču Spahn (Hristova, 2020). Preseljenje na Spahn ranč osiguravalo je osjećaj izolacije i presijecanje veza sa stvarnim svijetom, a članovi bi se dodatno udaljavali od stvarnog pojma sebe upuštajući se u isprobavanje napuštenih kostima i glumu (Dubrow-Marshall i Dubrow-Marshall, 2017). Tijekom tih iznenadnih predstava, Manson bi zahtijevao da imitiraju njega i jedni druge, čime je dodatno stvarao osjećaj jedinstva sa svojim sljedbenicima (Dubrow-Marshall i Dubrow-Marshall, 2017).

Zloporaba droge i alkohola bila je svakodnevna pojava, prilikom čega bi Manson držao svoje duge propovijedi o spasenju, ratu rasa i rušenju trenutnog svijeta kako bi se stvorio novi i za njegovu obitelj siguran svijet (Hristova, 2020). U takvim stanjima narušene svijesti članovi su se upuštali i u zajedničke spolne odnose, u kojima su se predavali jedni drugima, stvarajući još snažnije veze (Dubrow-Marshall i Dubrow-Marshall, 2017). Sve je to na kraju rezultiralo uhićenjem nekoliko članova koji su počinili niz uzastopnih ubojstava u Mansonovo ime, od kojih je najpoznatije ubojstvo glumice Sharon Tate (Hristova, 2020). S njima je uhićen i sam Manson (Hristova, 2020), ali njegovo zlostavljanje nije zaustavljeno odlaskom u zatvor. Sljedbenici su mu još uvijek bili vjerni, a suđenje je odigrano kao predstava u kojoj uhićeni pojedinci uvježbavaju unaprijed dijaloge, oblače specifične kostime i ponašaju se na zabrinjavajući način (Hristova, 2020).

5.2 PEOPLES TEMPLE

Ovakav oblik patogene zajednice primjer je mješavine kulta i religijskog pokreta, a riječ je o zajednici Peoples Temple (Hristova, 2020). Osnovana krajem 70ih godina 20. st., od strane 'velečasnog' Jima Jonesa, ova je patogena zajednica također vrlo dobro medijski pokrivena (Hristova, 2020). Kao i kod slučaja obitelji Manson, Jim Jones je svoje sljedbenike izolirao od prošlog života, preselivši ih na lokaciju daleko od njihovih domova, koju je nazvao Jamestown (Hristova, 2020). Time im je onemogućio doticaj s ljudima koji su im mogli pružiti objektivnu sliku onoga u što se upuštaju te lakše manipulirati njima. Jones je također seksualno iskorištavao svoje sljedbenike, predstavljajući im taj čin kao više djelo i čast. Time im je stvarao grižnju savjest i usađivao strah ukoliko bi primijetio i najmanji znak promišljanja (Hristova, 2020).

Kako je Jones nosio ulogu velečasnog, imao je svoj religijski pokret i svoju crkvu. Njegova je crkva vjerovala u jednakost rasa, što je sljedbenicima u to doba zvučalo iznimno primamljivo i obećavajuće (Hristova, 2020). Međutim, kako to inače biva s vođama patogenih zajednica, Jones nije bio iskren prema svojim sljedbenicima, kao ni prema ljudima koje je imao želju regrutirati u svoju zajednicu. Kako bi održao sliku sebe kao spasitelja i posrednika između ljudi i Boga, Jones je liječio svoje sljedbenike riječima i dodirom (Hristova, 2020). Takvo je čudo držalo njegove sljedbenike na čvrstom lancu, ali je i privlačilo ljude iz vanjskog svijeta. Još jedna sličnost s Mansonovim kultom vidljiva je u narativu spasenja i pripovijedanja kako su pripadnici Jonestowna predodređeni za neki drugi svijet (Hristova, 2020). Nažalost, za razliku od Mansona koji je traumatizirao svoje sljedbenike, a neke čak i poslao u zatvor, Jim Jones je svojim sljedbenicima priredio nešto puno gore.

Naime, Jamestown je sačinjavalo preko 900 ljudi, a svi su doživjeli jednaku sudbinu; Jones im je obećao vječni život ukoliko zauvijek svojevrijedno napuste ovaj (Hristova, 2020). Nažalost, velik broj sljedbenika si nije svojom voljom oduzeo život, osobito je to očito kada se uzme u obzir činjenica koliko je djece također pripadalo ovoj zajednici. Kada su ostatci Peoples Templea pronađeni, mnogi su sljedbenici na svojim tijelima imali znakove otpora i borbe te je pronađen velik broj injekcija cijanida nasilno zabodenih u ruke preminulih (Hristova, 2020). Ovakav je slučaj patogene zajednice zaista oštetio pripadnike do krajnje granice, a sve zahvaljujući izolaciji, masivnoj manipulaciji i grupnoj zaslijepljenosti koju je Jim Jones usadio u svoje sljedbenike.

5.3 HEAVEN'S GATE I GOSPOĐA KEECH

Vođe zajednice Heaven's gate, Marshall Applewhite i Bonnie Nettles, i gospođa Keech pripovijedali su istu priču o završetku svijeta uslijed poslanika iz svemira, kometa, koji će uništiti Zemlju (Hristova, 2020). Kako bi uvjerali sljedbenike u svoju priču, koristili bi iskrivljene dokaze i često nerazumljiv vokabular, koji bi pratitelji poslušno prihvatili. Kako im je bilo iznimno važno da svi vjeruju u njihovu istinu, kritičko razmišljanje bilo je zabranjeno, a spajanje svih sljedbenika u jedan entitet svakodnevna pojava (Hristova, 2020). Način na koji bi se takav razgovor prakticirao je izbacivanje svih zamjenica i individualnih karakteristika, osim onoga što smo 'mi', odnosno svi zajedno (Hristova, 2020). Applewhite, Nettles i Keech su toliko pridobili svoje sljedbenike da su ih uspjeli uvjeriti kako se moraju odreći svega što posjeduju i uložiti u zajednicu, obećavajući im kako im materijalno u drugom svijetu svakako neće biti potrebno (Hristova, 2020). Na taj su način na svoje sljedbenike stavili nepotrebno veliku razinu pritiska (Hristova, 2020). Kao i u slučaju Jonestowna,

sljedbenici Heaven's gatea nisu nadživjeli patogenu zajednicu kojoj su pripadali (Hristova, 2020). Gospođa Keech je, nakon neostvarenog proročanstvo kraja svijeta, svojim sljedbenicima opravdala 'spasenje' uložnim trudom i smilovanjem ruke koja ih je trebala dokrajčiti (Hristova, 2020).

5.4 SCIJENTOLOGIJA

Crkva Scijentologije zajednica je koja je definirana na različite načine, ovisno o tome čije se mišljenje uzme u obzir (Kent, 1999). Kao zajednica s određenim vjerski zakonima i uvjerenjima, mora imati osiguranu određena razina zaštite i razumijevanja, kao što je to sa ostalim religijskim zajednicama (Kent, 1999). Međutim, kada prakticiranje tih uvjerenja ide na štetu sljedbenicima, poštivanje i zaštita uvjerenja pada u drugi plan (Kent, 1999).

Slučaj sa Scijentologijom je sljedeći; zajednica posjeduje karakteristike religijske zajednice (vjerovanje u nadnaravno i praćenje tomu sukladne ideologije), ali također u podlozi imaju skrivene motive ovladavanja svojim sljedbenicima (Kent, 1999). Djelovanje crkve Scijentologije često je opisano kao 'puštanje korijenja' u sve grane i djelatnosti koje mogu zahvatiti te stvoriti utjecaj i moć (Kent, 1999). Treninzi kroz koje sljedbenici moraju proći, stupnjevi koje moraju dosegnuti i novac koji moraju ulagati podiže sumnju u iskrenost vođa kada je riječ o pružanju sigurnosti (Kent, 1999). Sljedbenici prolaze intenzivne obuke kojima su podučeni kako postati uspješni doktori, menadžeri i općenito ljudi na visokim pozicijama (Kent, 1999). Ukoliko ne napreduju dovoljno brzo i po planu, kažnjeni su prekomjernim radom, fizičkim i psihičkim, te raznim oblicima zlostavljanja, a posebno emocionalnim (Kent, 1999). Kazne se osmisle specifično za osobu prema informacijama koje je vijeće zadobilo prilikom ulaska osobe u organizaciju, ali i koje je prikupilo s vremenom (Kent, 1999). Time je automatski narušeno pravo na privatnost osobe i usađuje se konstantna paranoja koja rezultira slijepom poslušnošću i pokoravanjem autoritetu (Kent, 1999) te je osoba pod pritiskom i preispituje svaki svoj korak.

Vrlo često korištena tehnika unutar crkve Scijentologije je ispiranje mozgov a i intenzivna manipulacija sljedbenicima; koja god država, politika ili organizacija ne bi bila u skladu s izučavanjem pravilnika crkve Scijentologije, sljedbenici su slijepo razvijali predrasude i mržnju kao posljedica podučavanja (Kent, 1999). Pripadnici nisu izolirani, štoviše potiče ih se da se uklope u 'normalan' svijet i tako napreduju ili dovedu nove sljedbenike i time povećaju moć crkve (Kent, 1999).

Opisane patogene zajednice samo su primjeri koliko su ljudi podložni emocionalnom zlostavljanju, a zajednice su jedne drugima služile kao inspiracija i temelj. Jednaki se obrasci ponašanja, uz malo izmijenjenu priču, provlače kroz svako djelovanje ovako štetnih organizacija.

6. ŽIVOT NAKON NAPUŠTANJA PATOGENE ZAJEDNICE

Kako bi napustila kult, štetnu religijsku ili bilo kakvu sličnu patogenu zajednicu, osoba prvo mora shvatiti da se nalazi u jednoj takvoj situaciji. Napustiti patogenu zajednicu ponekad može biti nemoguće (Norman i sur., 1989), ali postoje dokazi i svjedočanstva ljudi koji su to ipak uspjeli učiniti. Kako se osoba uspjela prilagoditi vanjskom svijetu i razriješiti traume ovisi o stupnju proživljenog emocionalnog zlostavljanja (Rees, 2009). Kod žrtava je vrlo čest slučaj gubitka kontrole nad emocijama i davanja neprikladnog odgovora na određene podražaje (Siegel, 2012).

Smanjena kontrola nad procesima u vlastitom tijelu izaziva osjećaj ugroze, prikazan u obliku intenzivnih neugodnih emocija kao odgovora na podražaje koji ih inače ne bi izazvali. Takve neugodne emocije obično su tuga, gnjev i strah, a osoba ih se teško oslobodi te utječu na svaki aspekt njegova života (Siegel, 2012). Pozadina ovakvog disbalansa je u promjeni rada prefrontalnog korteksa, inače odgovornog za pamćenje, planiranje, donošenje odluka, mogućnost ponašanja u skladu s unutarnjim potrebama i željama (Gabrieli i sur., 1998). Kada je rad ovog područja mozga nepravilan, nepravilno je i stvaranje odnosa jer je on važan i za snalaženje u socijalnim situacijama. Gubitak povjerenja u ljude i manjak kontrole nad sobom može se nadvladati traženjem i dobivanjem pomoći u obliku terapije i reorganiziranja slike i pojma o sebi (Siegel, 2012).

Kako bi osoba nadvladala traume koje su ju pogodile mora imati nadu u budućnost i želju za preuzimanjem kontrole nad svojim životom. U stanju visokog stresa i pobuđenosti organizma, ljudski mozak zaštitnički reagira na način da 'zakoči' djelovanje viših moždanih struktura i osloni se na jednostavnije kognitivno funkcioniranje. Takvo jednostavnije kognitivno funkcioniranje odnosi se na konkretno razmišljanje i iskazivanje temeljnih emocija, što također u visokostresnim situacijama može biti izvan kontrole osobe. Manjak kontrole vidljiv je u burnim reakcijama na podražaje iz okoline koji osobu asociraju na iskustvo zlostavljanja. Budući da je više kognitivno funkcioniranje osporeno, osoba ne može racionalno razmišljati nalazi li se u stvarnoj opasnosti ili zapravo nije ugrožena. Umjesto toga, osoba osjeti emociju u sebi i procijeni kako se osjeća prema drugima iz okoline, a onda reagira na van u obliku borbe, bijega ili smrzavanja (Siegel, 2012). Žrtvama s opisanim

problemima ponašanja teško je ostvariti snažne veze pune povjerenja i uklopiti se u okolinu koja se toliko razlikuje od njihovih prethodnih iskustava. Terapija za pomoć žrtvama s navedenim problemima sastoji se od stvaranja ravnoteže i učenja kontrole nad kognitivnim procesima kojima se osoba koristi (Siegel, 2012). Razumijevanje i shvaćanje vlastitih emocija i reakcija uvelike pomaže pri prilagođavanju novoj okolini i životu.

7. ZAKLJUČAK

Doticaj s drugim pojedincima upravlja razvojem našeg kognitivnog funkcioniranja, što na kraju oblikuje to što smo i život u globalu (Siegel, 2012). Kada su bazične kognitivne funkcije pod prijetnjom, primarno vezano uz govor, razumijevanje jezika i percepciju, trpi i emocionalna regulacija (Siegel, 2012). Traume uzrokovane emocionalnim zlostavljanjem, manipulacijom, izolacijom, verbalnim napadima, u patogenim zajednicama, koje nude lažni osjećaj sigurnosti i jednakosti, predstavljaju veliki rizik od narušene slike o svijetu i izgubljenog smisla života pojedinca (Norman i sur., 1989). Osjećaji iznevjerenosti, straha i izgubljenosti koji preplave pojedinca opstaju i nakon napuštanja patogene zajednice te mogu proći godine i godine dok ih se potpuno ne oslobodi (Norman i sur., 1989). Spoznaja o tome da su naše sposobnosti raspoznavanja prijatelja od neprijatelja pouzdane ima masovni značaj za pojedinca (Siegel, 2012). Imati pouzdanja u vlastite mogućnosti procjene ljudi s kojima dijelimo socijalni prostor znači biti opušten, snalaziti se u svakodnevnim interakcijama i bezbrižno sudjelovati u zajedničkim aktivnostima (Siegel, 2012). Usljed zavaravanja manipulacijom ili stvaranja sumnje u tuđe namjere, ponašanje postaje opreznije, ali i nepredvidivo te se gubi osjećaj povezanosti i shvaćanja druge osobe (Siegel, 2012). Ono što osigurava zdravo funkcioniranje unutar zajednice i međusobno shvaćanje je očekivano ponašanje (Siegel, 2012), ali govoriti o patogenim zajednicama nije isto što i govoriti o zdravom funkcioniranju zajednice. Fenomeni koji se inače prirodno javljaju i poboljšavaju funkcioniranje zajednice, u patogenim su zajednicama iskrivljeni i stvaraju pogrešnu sliku o stvarnosti (Norman i sur., 1989). Time je teže shvatiti u kakvoj se okolini osoba zapravo nalazi, a gotovo nemoguće odlučiti i stvarno napustiti zajednicu. Odluči li se osoba na takav potez, gubi ravnotežu u životu jer više nema uobičajenu rutinu života kakvu joj nudi patogena zajednica čiji je član bila. Tada su osjećaji izgubljenosti i samoće sasvim normalni, a osoba ne treba gubiti nadu u bolju budućnost i oporavak, ovisno o granici do koje ju je dovelo emocionalno zlostavljanje.

8. LITERATURA

- Altman, R. (2015). *Sympathy for the devil: Charles Manson's exploitation of California's 1960s counter-culture.* (Doctoral dissertation).
- Aronson, E., Wilson, T.D., Akert, R.M. i Sommers, S.R. (2005). *Social psychology.* Pearson Education.
- Barker, E. (1986). Religious Movements: Cult and Anticult Since Jonestown. *Annual Review of Sociology*, 12(1), 329–346.
- Baron, R.S. (2005). So right it's wrong: Groupthink and the Ubiquitous nature of Polarized group Decision making. *Advances in Experimental Social Psychology* 37, 219-251.
- Barron, G. i Leider, S. (2010). The role of experience in the Gambler's Fallacy. *Journal of Behavioral Decision Making*, 23(1), 117-129.
- Brown, M. J. (2006). Building powerful community organizations. *Arlington, MA: Long Haul.*
- Brown, R. (2006). *Grupni procesi: Dinamika unutar i između grupa.* Zagreb: Naklada Slap.
- Casadevall, A. i Pirofski, L.A. (2002). What is a pathogen? *Annals of Medicine*, 34(1), 2–4.
- Dubrow-Marshall, L. J., i Dubrow-Marshall, R. (2017). How cult leader Charles Manson was able to manipulate his 'family' to commit murder. *The Conversation.*
- Eichel, S. K. (2016). Cults, extremist movements, and the child custody evaluation: Pitfalls and strategies. *Handbook of Child Custody*, 273-289.
- Fonagy, P. i Target, M. (2005). Bridging the transmission gap: An end to an important mystery of attachment research? *Attachment and Human Development*, 7(3), 333–343.
- Gabrieli, JD., Poldrack, R. A. i Desmond, J. E. (1998.) The role of left prefrontal corteey in language and memory. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America.* 95(3), 906–913.
- Ganser, D. (2005). Fear As A Weapon: THE EFFECTS OF PSYCHOLOGICAL WARFARE ON DOMESTIC AND INTERNATIONAL POLITICS. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 9(4), 24–40.
- Haney, C., Banks, W. C. i Zimbardo, P. G. (1973). A study of prisoners and guards in a simulated prison. *Naval Research Review*, 30, 4-17.
- Hexham, I., Packer, J. I., i Poewe, K. (1998). *Understanding cults and new age religions.* Regent College Publishing.

- Hristova, S. (2020). Charles Manson: The Language of Cults.
- Janis, I. L. (1972). *Victims of groupthink: A psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Houghton Mifflin.
- Kent, S. A. (1999). Scientology--Is this a Religion?. *Marburg Journal of Religion*, 4(1), 1-23.
- Lottick, E. (2005). Prevalence of cults: A review of empirical research in the USA. *International Cultic Studies Association, Universidad Autonoma de Madrid*.
- Maslow, A. H. (1964). *Religions, values, and peak-experiences*. Columbus: Ohio State University Press.
- Matthews, C.H. i Salazar, C.F. (2014). Second-Generation Adult Former Cult Group Members' Recovery Experiences: Implications for Counseling. *Int J Adv Counselling* 36, 188–203.
- Mijić, M. (2016). Poslušnost i pokoravanje autoritetu. Završni rad. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera.
- Neave, N. (2008). *Hormones and behaviour: A psychological approach*. Cambridge University Press.
- Noblitt, J. R., & Perskin, P. S. (2000). *Cult and ritual abuse: Its history, anthropology, and recent discovery in contemporary America*. Greenwood Publishing Group.
- Norman, W. H., Hexham, I., Poewe, K. i Enroth, R. (1989). *Understanding Cults and New Religions. Sociological Analysis*, 49(4), 453.
- Polletta, F., Chen, P. C. B., Gardner, B. G., & Motes, A. (2011). The sociology of storytelling. *Annual review of sociology*, 37, 109-130.
- Rees, C. A. (2009). Understanding emotional abuse. *Archives of Disease in Childhood*, 95(1), 59–67.
- Siegel, D. J. (2012). *The developing mind: How relationships and the brain interact to shape who we are*. Guilford Publications.
- Solferino, N. i Tessitore, M. E. (2021). Human networks and toxic relationships. *Mathematics*, 9(18), 2258.
- Walker, S. K. (2011). Connected: the surprising power of our social networks and how they shape our lives. *Journal of Family Theory & Review*, 3(3), 220-224.